

Oponentský posudek

Mgr. Zdeněk Stejskal: Duchovní hudba na pražských katolických kůrech v době kulturní nesvobody 1968-1989.

Rigorózní práce, ÚHV FF UK, Praha 2008, 145 stran včetně příloh.

PhDr. Tomáš Slavický, Ph.D.

Předkládaná práce se vydává za dosud nepovšimnutým a nezpracovaným tematem, které doslova volá po včasné dokumentační zachycení. Prostředí pražských kostelních sborů po roce 1948 představuje kulturní fenomén s mnoha ojedinělými charakteristikami, který by mohl bez včasné a solidní dokumentace opřené o výpovědi pamětníků snadno upadnout v zapomenutí či alespoň nepochopení. Jde navíc o prvořadé téma z hlediska hudebně sociologického – zejména uvážíme-li, že činnost kostelních kůrů patřila k nejkultivovanějším formám amatérského provozování hudby a hudebního sdružování. Navíc se ctí navazovala na staletou tradici, která bývala v minulosti nositelem hudebnosti českých zemí, a zachování její kontinuity po roce 1948 je zásluhou nadšených amatérů a v mnoha případech i jejich osobní statečnosti.

Vstup do tohoto tematu je potřebný (pamětníků a s nimi i pramenů ubývá), ovšem zároveň i nelehký. Orientace v prostředí, které nevyhledávalo žádnou vnější prezentaci ani písemnou dokumentaci své činnosti (mj. i z dobře charakterizovaných důvodů práce v poloilegalitě), často závisí jen na nalezení správných pamětníků. Ani jejich výpovědi však nemusí být vždy objektivní a úplné, a mohou se navzájem doplňovat či vyvažovat.

Ve velmi širokém terénu autor jasně vymezuje téma: věnuje se pražským kůrům, které se soustavně věnovaly vokálně-instrumentální hudbě. Proto se dokumentační práce předem vymezuje před přesahy do množství ryze vokálních souborů, i před porovnáváním Prahy s jinými centry (rovněž doposud nezpracovanými). Stěžejní částí práce jsou přehledové kapitoly, uvádějící zkoumané prostředí do historického, společenského a kulturního (i dobového „kulturněpolitického“) kontextu, následující částí je dokumentace k činnosti jednotlivých souborů a publikované dokumenty, včetně záznamů rozhovorů s pamětníky.

Za hlavní přednosti práce považují již odvahu vyrovnat se s tematem, jehož rozsah a heuristická náročnost by badatele dokázala předem odradit. Autor shromáždil velké množství materiálů různé povahy: zapsaná pamětnická svědectví, dokumenty, ukázky korespondence, fotografie. Jejich vyhodnocení umožnilo podat všestrannou charakteristiku sledovaného prostředí i jeho proměn v novodobých dějinách. Práce přináší celou řadu inspirativních informací, postřehů, i námětů k dalšímu podrobnějšímu zájmu. Za všechny je třeba jmenovat: podíl kostelních kůrů na návratu staré hudby, specifika Prahy s její dozrívající tradicí, podmínky práce v částečné ilegalitě, vliv společenských proměn a generační výměny na styl práce. I koncepčně je práce dobře založena, zejména pokud jde o úvodní zasazení do historického kontextu formou kapitol charakterizujících vybraná prostředí, která mají přímou návaznost na sledované téma.

Základním nedostatkem, od kterého se odvíjejí všechny další detaily, je všeobecný sklon k radikálním soudům a tvrzením, které jsou vynášeny bez odpovídající dokumentace. Tam, kde mohu konkrétní problémy sledovat podrobněji, spatřuji komplikaci též v preferenci některých souborů a informací, což může vyznívat nejednou nevyváženě, ba nespravedlivě vůči jiným. I když není na místě podezírat autora ze zaujatosti či snad úmyslu manipulovat celkovým obrazem, celkové vyznění práce je třeba přijímat jako základní vstup do problematiky, zprostředkovávající dokumenty a svědectví, který sám o sobě vyžaduje kritické čtení a přináší inspiraci pro další zpřesňování a doplňování. Následující komentáře nejsou tedy výčtem chyb, ale spíše námětem pro další podrobnější výzkum, který by mohl předložený nástin doplnit a v detailech i korigovat.

- Podstatným tematem, které by si zasloužilo lepší připomenutí (což je ovlivněno mj. i dostupností pramenů a svědectví) je doba dohasínání činnosti Cyrilských jednot po r. 1948 resp. 1953, od nichž generace nově vznikajících sborů čerpala zkušenosti, repertoár a často i členy a hudebníky. Dosvědčeny jsou pouze začátky J. Hercla v FJC u sv. Ignáce a plynulá transformace svatovítského sboru; zároveň ale i generační dožití kdysi renomovaného křížovnického sboru, současné se zakládáním nových těles. Výmluvným a nezmíněným příkladem je např. sbor FJC u sv. Ludmily,

vedený někdejší jednatel OJC J. Duškem, který působil až do jeho smrti v r. 1960, tedy plných 12 let po r. 1948, v době největších společenských tlaků; přičemž pravidelně uváděl vokálně instrumentální hudbu, od 40. let 20. století pak programově české pastorely. S tím kontrastuje (i v souhrnných hodnoceních) mnohem větší pozornost věnovaná souborům, které rozvinuly svou činnost až na sklonku sledované epochy, v době všeobecného společenského uvolňování na konci 80. let, i nezdokumentované soubory z téže doby (např. sbor a orchestr vzniklý a zaniklý ve Vršovicích za působení P. J. Hájka). Na takovýto nepoměr je třeba upozornit do té míry, do jaké ovlivňuje obecné závěry.

- Lépe podložené by mohly být závěry, týkající se (prokazatelného) ochabnutí činnosti pražských sborů po r. 1989. Jmenovitě polemizovat lze s tezí o návratu řeholních institucí jako okolnosti, která přispěla k zániku některých sborů. Tento závěr je předkládán na základě zkušeností tří sborů, což není vzorek zcela objektivní. Ve všech zmíněných případech je na místě úvaha, do jaké míry šlo pouze o osobní problém nedohody sbormistra s novým správcem kostela. V případě sboru Cantus amici (sv. Josef) není zřejmé, zda šlo o ukončení souvisejší tradice nebo krátkého hostování. V případě Wowes Collegia (Strahov) již není zmíněno, že nešlo o nepřízeň kláštera vůči hudbě, nýbrž o výměnu jednoho souboru za jiný (přičemž současné Collegium Strahoviense vedené V. Roubalem patří dnes ke kostelním sborům s nejlepší interpretační úrovní). Tato skutečnost by měla být zmíněna alespoň s přihlédnutím k ocitování neadresně-adresného výroku M. Fraňka o tom, jak se „odněkud začali vynořovat různí kariéristé a začali kroužit kolem premonstrátů. Podivní lidé, kteří neměli erudici, pracovitost, ale byli dychtiví po sklizení „efektu“, který provozování chrámové hudby přináší“ (s. 113).

Jako argument pro jiný pohled na tentýž problém lze vyjmenovat přinejmenším stejný počet sborů, které se (často za cenu kompromisů a trpělivosti na obou stranách) se stejnou změnou vyrovnaly k oboustrannému užítku. Za všechny jmenujme Svatojanský sbor, který přežil nejen návrat jezuitů, ale i následné pravidelné střídání rektorů kostela, dále svatojakubský sbor Cantores pragenses, a konečně zmíněné Wowes Collegium, které po odchodu ze Stahova našlo přístřeší rovněž v řádovém kostele (viz s. 62), případně i pozdější zakotvení Stodůleckého sboru Emauzích. Pozdější vývoj naopak prokázal, že prostředí klášterních kostelů se po svém lepším zformování ukázalo být pro soustavnou činnost kostelních sborů příznivější než prostředí velkoměstských farností. Je zřejmé, že časové vymezení práce končí v nepřehledné situaci po roce 1989, nicméně takto formulovaný závěr bez odkazu na pozdější vývoj je evidentně zkreslující – tím spíše, že s občasnými odkazy na současnost na jiných místech práce setkáváme.

- Za inspirativní považuji kapitolu o dopadu reformy po II. vatikánském koncilu na liturgickou funkci klasických kostelních sborů a jejich repertoáru – zejména pokud jde o zcela odlišný postoj v Německu a Rakousku, opřený o jinou interpretaci týchž koncilových dokumentů. Toto téma by si zasloužilo hlubší rozbor liturgických dokumentů, zejména jejich návaznosti na předchozí legislativu „předkoncilovou“ – čímž by bylo možné významně posílit naznačenou tezi, že nepřízeň vůči „klasickým“ sborům není záležitostí koncilových dokumentů, nýbrž jejich jednostranné a ne vždy správné interpretace.

- Několik komentářů k úvodním přehledovým kapitolám: Na obecné rovině je zde patrné sledování velkého množství temat, provázené ne vždy řádně podloženými dílčími závěry, někdy je věnována pozornost detailům na úkor důležitějších souvislostí. Několik příkladů: teze o vzkříšení literátských bratrstev poloprofesionálními sbory vzniklými po roce 1948 se opírá o velmi povšechnou charakteristiku literátských bratrstev v jejich staletém vývoji. Správný je postřeh o spontánním a dobrovolném sdružování kolem kostelního kůru a spolupráce amatérů s profesionály (s. 3). Pokud chceme srovnat pražské kostelní sbory s literátskými bratrstvy, bylo by dobré zmínit, že k základním atributům literátů patřila vždy podřízenost úřadu (nikoliv osobě) správce kostela a požadavek příslušnosti členů k farní pospolitosti. V tomto ohledu byly principu literátských bratrstev mnohem blíže staré Cyrilské jednoty, které ostatně zastřešovaly literátské kůry cíleně obnovované od roku 1863, a to často až do 20. století. Tento „literátský“ princip bezvýhradné příslušnosti ke kostelu prodloužil životnost mnoha sborů Cyrilských jednot v době perzekuce duchovních v 50. letech a umožnil tak plynulé předání kontinuity nové generaci sborů. Pokud by jej novější sbory skutečně následovaly, mnoho problémů po roce 1989 by snad bývalo nemuselo nastat.

K josefinským reformám: přemíra detailů zde zastíňuje jeden důležitý aspekt: Rozklad dosavadního zázemí hudebního života (zrušení klášterů, fundací a škol) vedl ke značným přesunům

hudebních center a hlavně k posílení významu „kantorské hudby“. Tento model zajištění hudby na kůru svépomocí, za součinnosti profesionálů a amatérů, by mohl být rovněž zmíněn, neboť na venkově a částečně i ve městech dožíval až do 20. století.

K ceciliánské reformě: není nijak doloženo tvrzení, že Motu proprio Pia X. (1903) autoritativně podpořilo ceciliánskou reformu (podle jiných zdrojů způsobilo mezi propagátory reformy rozčarování), nebo že by reforma prosadila změny v ekonomickém postavení chrámových hudebníků (s. 10). Dobře a podnětně jsou naopak charakterizovány okolnosti oživeného zájmu o starou českou vokálně instrumentální hudbu ve 30. letech 20. století (E. Trola, O. Kamper, V. Němec, s. 11). Právě v této souvislosti by si zasloužily větší pozornost organizační a koordinační aktivity OJC v posledních desetiletích činnosti. Názor na ochabnutí činnosti OJC během II. světové války a po ní (s. 14 a 16) není zcela správný; týkal se skutečně počtu a koordinace venkovských Cyrilských jednot, ovšem nikoliv práce pražského ústředí, které se účastnilo významných projektů (viz zmíněná série nahrávek MBA z r. 1948) a bylo církevní hierarchií přijímáno jako partner (viz pověření redakcí nového kancionálu v r. 1945).

- K poznámkovému a odkazovému aparátu, který by si zasloužil lepší dopracovanost, patří i formatacitací pamětníků. Má-li být práce použitelná i pro ty, kdo pamětníky osobně neznají, mělo by být citováno alespoň datum narození (např. u několika generací Milad Vernerových); lepší úroveň by si zasloužila i celková stránka jazyková (blízká znalost prostředí občas svádí k familiárnímu výrazivu) a redakční (sjednocení jmen a titulů).

Celkově hodnotím předkládanou práci jako odvážný vstup do důležité problematiky, spojený s nadstandardním pracovním výkonem (včetně veškeré „neviditelné“ heuristiky a práce s pamětníky). Největší rezervou je celá řada informací a postřehů (mnohdy prvořadých a poprvé formulovaných), které jsou předkládány bez řádné dokumentace či odkazů, což nezajišťuje citovatelnost jako základní atribut každé vědecké práce. Mnohé z dílčích i shrnujících závěrů jsou velmi inspirativní (a očividně i správné), ovšem nedostatečně podložené. Aniž bych zde viděl chybu či úmysl, jejich použitelnost dalším vědeckým výzkumem je v některých případech problematická a mírná obava z lákavosti pro povrchnější mediální uchopení oprávněná. Takováto až přílišná zodpovědnost je zde na místě vzhledem k průkopnickému zpracování tematu a z toho plynoucímu citačnímu potenciálu práce, zaštitěné obhajením na ÚHV FF UK. Zejména tam, kde je závěr radikální a třeba i v dobrém úmyslu mírně kontroverzní, měl by jej autor ve vlastním zájmu odpovídajícím způsobem vyargumentovat. Uznávám, že tímto posudkem naplňuji některé z vlastních výtek: věnuji se detailům, upřednostňuji některé problémy a (pro širokost tematu a množství materiálu) nedostatečně podkládám některé radikální soudy. Přes všechny snesené výtky považuji práci za dobře započatou i dokončenou, hodnotím ji jako **velmi dobrou**. Přeji jí, aby našla a inspirovala dobré následovníky **doporučuji** ji k obhajobě.

V Praze 3. 4. 2008

Tomáš Slavický

